

Формування доходів державного бюджету в країнах із трансформаційною економікою

Петричко М.М.

кандидат економічних наук,
доцент кафедри фінансів
Мукачівського державного університету

Коваль С.М.

магістр
Мукачівського державного університету

У статті узагальнено наявні теоретичні підходи до визначення сутності понять «державний бюджет» та «доходи державного бюджету» згідно з діючою нормативно-законодавчою базою. Дослідження сутності формування доходів бюджету є достатньо актуальним питанням сучасності, адже підвищення ефективності використання фінансових ресурсів, що перерозподіляється через бюджетну систему, залежить від розуміння сутності зазначеної економічної категорії та основних ендогенних і екзогенних факторів, що визначають її розвиток. Розглянуто та узагальнено досвід формування доходів державного бюджету в країнах із трансформаційною економікою, визначення можливостей і перспектив його практичного застосування в Україні. Окреслено пріоритетні завдання реалізації бюджетної політики в частині формування доходів державного бюджету щодо стабілізації національної економіки та формування сприятливого макроекономічного середовища на основі середнього та довгострокового планування.

Ключові слова: фінансова політика, бюджетна політика, державний бюджет, доходи бюджету, трансформаційна економіка.

Петричко М.М., Коваль С.М. ФОРМИРОВАНИЕ ДОХОДОВ ГОСУДАРСТВЕННОГО БЮДЖЕТА В СТРАНАХ С ТРАНСФОРМАЦИОННОЙ ЭКОНОМИКОЙ

В статье обобщены существующие теоретические подходы к определению сущности понятий «государственный бюджет» и «доходы государственного бюджета» согласно действующей нормативно-законодательной базы. Исследование сущности формирования доходов бюджета является достаточно актуальным вопросом современности, ведь повышение эффективности использования финансовых ресурсов перераспределяется через бюджетную систему и зависит от понимания сущности указанной экономической категории и основных эндогенных и экзогенных факторов, определяющих ее развитие. Рассмотрен и обобщен опыт формирования доходов государственного бюджета в странах с трансформационной экономикой, определены возможности и перспективы его практического применения в Украине. Обозначены приоритетные задачи реализации бюджетной политики в части формирования доходов государственного бюджета по стабилизации национальной экономики и формирования благоприятной макроекономической среды на основе среднего и долгосрочного планирования.

Ключевые слова: финансовая политика, бюджетная политика, государственный бюджет, доходы бюджета, трансформационная экономика.

Petrychko M.M., Koval S.M. FORMATION OF INCOME OF THE STATE BUDGET IN COUNTRIES WITH TRANSFORMATION ECONOMY

The article summarizes the existing theoretical approaches to the definition of the essence of the concept of "state budget" and "state budget revenues" in accordance with the current normative and legislative framework. Investigation of the essence of budget revenue formation is a rather topical issue of the present, since the increase of the efficiency of the use of financial resources, which is redistributed through the budget system, depends on understanding the essence of the specified economic category and the main endogenous and exogenous factors that determine its development. The experience of forming the revenues of the state budget in countries with a transformational economy, the definition of opportunities and prospects of its practical application in Ukraine is considered and summarized. The author outlines the priority tasks of budget policy implementation in terms of forming the revenues of the state budget in order to stabilize the national economy and to create a favorable macroeconomic environment based on medium and long-term planning.

Keywords: fiscal policy, fiscal policy, state budget, budget revenues, transformation economy.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Фінансова політика країни адаптується до еволюції суспільних потреб, пере-

творень в економіці та соціальній сфері, змін економічної кон'юнктури. Важливим є питання створення ефективного механізму функціону-

вання державного бюджету в умовах трансформації економічних відносин. Вирішення пріоритетних завдань у сфері фінансового забезпечення економічної, соціальної політики, стимулювання та розвитку внутрішнього попиту залежить від механізмів формування доходів бюджету, який має бути прозорим та збалансованим.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Питанням формування доходів державного бюджету за сучасних умов економічних перетворень та впливу їх інструментів на динаміку економічного розвитку присвячено праці вітчизняних учених: О. Василика, В. Федосова, І. Чугунова, С. Юрія та ін. [1; 2].

Вирішення невиділених раніше частин загальної проблеми. Водночас актуальності набувають питання забезпечення макроекономічної стабільності та стійкості бюджетної системи з урахуванням економічної циклічності в середньо- та довгостроковій перспективі. Зазначене потребує підвищення якісного рівня та вдосконалення методів формування доходів державного бюджету в трансформаційній економіці.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є дослідження досвіду формування доходів державного бюджету в країнах із трансформаційною економікою, визначення можливостей і перспектив його практичного застосування в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Державний бюджет є важливим інститутом суспільства, який з'явився на стадії планування фінансово-господарських відносин країни. Дослідження сутності формування доходів бюджету є достатньо актуальним питанням сучасності, адже підвищення ефективності використання фінансових ресурсів, що перерозподіляється через бюджетну систему, залежить від розуміння сутності зазначеної економічної категорії та основних ендогенних і екзогенних факторів, що визначають її розвиток.

Зважаючи на положення Бюджетного кодексу України, під державним бюджетом слід розглядати план формування та використання фінансових ресурсів для забезпечення завдань і функцій, які здійснюються органами державної влади протягом бюджетного періоду [3]. Бюджетна політика, яка реалізується через систему бюджетних механізмів, повинна забезпечувати бюджетну рівновагу та ефективний вплив на соціально-економічні процеси. Механізм формування обсягу

та структури доходів і видатків державного бюджету є важливим складником бюджетного регулювання для забезпечення всебічного розвитку суспільства. Особливо важливо вирішити це завдання для транзитивних економік, які відзначаються неоднорідністю та динамізмом суспільного середовища, тому необхідні підвищення ролі бюджетної політики у системі державного регулювання та розроблення концептуальних засад побудови її ефективної моделі [4].

Важливими є систематизація провідного досвіду країн із розвинутою та трансформаційною економікою в частині розроблення та реалізації заходів бюджетного регулювання, визначення можливостей і перспектив його практичного застосування в Україні.

У процесі даного дослідження вважаємо за доцільне дослідити досвід країн Європейського Союзу із трансформаційною економікою, а саме країн Центральної Європи та Балтії, які демонструють стійкі темпи економічного зростання після низки проведених реформ, у тому числі й у бюджетній сфері. Потрібно зазначити, що група країн Центральної Європи та Балтії належать до країн із помірним перерозподілом валового внутрішнього продукту через державний бюджет. Аналіз даних табл. 1 свідчить, що питома вага доходів бюджету представленої вибірки у валовому внутрішньому продукті коливається в діапазоні від 25,6% у 2006 р. до 29,3% у 2009 р., середнє значення наведеного показника сягає 26,8%. Можна прослідкувати тенденцію нарощування доходів бюджету в 2008–2009 рр., у період світової економічної рецесії, доволі високе значення у 2010 р. у період економічного відновлення, подальший поступовий спад значень доходів у ВВП у 2011–2013 рр., а також зростання перерозподілу валового внутрішнього продукту через доходну частину державного бюджету в 2014–2015 рр.

Представлену вибірку країн також можна розділити на підгрупи. До першої слід віднести країни з найнижчими показниками питомої ваги доходів бюджету в ВВП (до 26%), це: Латвія – середній показник за період 2006–2015 рр. становить 22,8%, Польща – 25,1%, Литва – 25,9%; до другої групи (26,0–27,5%) належать Словаччина – 26,5%, Румунія – 27,2%, Болгарія – 27,2%, (понад 30%), Естонія, доходи державного бюджету якої щодо ВВП становлять 33,1%.

Найбільшим складником формування бюджетних доходів є податкові надходження,

Таблиця 1

**Питома вага доходів державного бюджету в країнах
із трансформаційною економікою ЄС, % ВВП**

	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Латвія	22,4	21,2	22,7	24,7	26,6	22,5	21,5	21,0	22,6	22,6
Литва	25,3	25,7	27,3	28,7	28,1	29,5	23,7	23,9	22,9	24,1
Польща	25,9	25,6	26,2	25,9	27,5	25,9	24,7	23,9	22,7	22,9
Словаччина	25,9	23,4	23,2	28,9	27,6	27,2	26,8	26,2	26,5	29,7
Румунія	26,5	28,9	28,6	29,6	29,2	27,2	25,7	25,0	24,5	26,4
Болгарія	24,2	28,6	27,6	29,1	26,5	25,0	25,4	26,8	30,9	27,9
Естонія	29,0	29,3	33,9	38,3	34,5	32,0	33,5	32,4	33,0	35,1
Середнє значення	25,6	26,1	27,1	29,3	28,6	27,0	25,9	25,6	26,2	27,0

Джерело: складено авторами за [6]

Таблиця 2

**Питома вага податкових надходжень до державного бюджету
в країнах із трансформаційною економікою ЄС, % ВВП**

	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Латвія	15,6	15,1	14,7	13,1	13,5	13,7	14,5	14,7	15,0	15,3
Литва	20,8	20,7	20,8	17,4	16,3	15,8	15,9	15,9	16,1	17,0
Польща	18,1	18,9	19,0	16,8	17,4	17,5	16,8	16,5	16,4	16,5
Словаччина	17,1	17,0	16,8	15,9	15,5	15,9	15,4	16,4	17,2	18,2
Румунія	18,4	18,7	18,1	16,7	17,3	18,0	17,6	17,5	17,7	18,7
Болгарія	21,1	22,9	22,2	19,0	18,5	17,7	19,0	19,8	19,6	20,2
Естонія	25,7	26,3	25,9	28,7	26,9	25,5	25,8	26,1	26,9	28,1
Середнє значення	19,5	19,9	19,6	18,2	17,9	17,7	17,9	18,1	18,4	19,1

Джерело: складено авторами за [6]

середнє значення частки податків у доходах державного бюджету країн Центральної Європи та Балтії у доходах бюджету в 2006–2015 рр. коливається від найменшого значення 62,3% у Словаччині до найбільшого – 77,6 % в Естонії. По відношенню до валового внутрішнього продукту податкові надходження становлять 18,7% для даної вибірки країни. У розрізі країн ситуація виглядає так: Латвія – 14,5%, Словаччина – 16,5%, Польща – 17,4%, Литва – 17,7%, Румунія – 17,9%, Болгарія – 20%, Естонія – 26,6%. Динаміка показника податкового навантаження представлена в табл. 2.

Слід відзначити, що система формування доходів державного бюджету України знаходиться під впливом постійних трансформаційних змін в економіці та адаптується до нових макроекономічних умов. Значення показника валового внутрішнього продукту, що перерозподіляється через бюджетні доходи, значною мірою залежить від обсягу та ступеню пріоритетності завдань, функцій держави, обраної моделі економічного розвитку та соціальної

політики. Україна належить до групи країн із помірним рівнем перерозподілу валового внутрішнього продукту через бюджетну систему країни, про що свідчать дані табл. 3 Відповідно до ст. 9 Бюджетного кодексу України, доходи бюджету класифікуються за такими розділами: податкові надходження, неподаткові надходження, доходи від операцій із капіталом, трансферти [3].

Аналіз даних табл. 3 свідчить, що середнє значення питомої ваги доходів державного бюджету у валовому внутрішньому продукті за період 2007–2016 рр. становить 23,66%, у тому числі в розрізі п'ятирічних періодів: 2007–2011 рр. – 22,77%, 2012–2016 рр. – 24,56%. Податкові надходження є найбільшим джерелом формування доходної частини бюджету. Слід відзначити, що рівень ефективності заходів податкового регулювання впливає на стан виконання планових бюджетних показників та стійкість бюджетної системи. Водночас динаміка надходжень податків є достатньо чутливою до змін низки ендогенних та екзоген-

Таблиця 3

**Питома вага доходної частини державного бюджету України у ВВП
за період 2007–2016 рр., %**

	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Доходи	22,42	23,63	22,11	21,68	23,99	24,54	23,04	22,66	26,85	25,69
Податкові надходження	16,19	17,71	16,30	15,46	20,12	19,56	17,93	17,88	20,68	21,14
Неподаткові надходження	5,84	5,58	5,55	6,03	3,78	4,86	4,98	4,36	6,06	4,35
Доходи від операцій з капіталом	0,25	0,22	0,12	0,05	0,04	0,09	0,02	0,06	0,01	0,01
Цільові фонди	0,13	0,11	0,07	0,11	0,02	0,02	0,01	0,01	0,01	0,01
Трансферти від зарубіжних країн	0,01	0,01	0,07	0,03	0,04	0,02	0,10	0,34	0,09	0,18

Джерело: складено авторами за [5]

них економічних факторів. За умов рецесії актуалізуються питання забезпечення стійких обсягів надходжень до бюджету, розроблення програми заходів компенсаційних заходів унаслідок зниження обсягів споживання, падіння ділової активності та реальних доходів населення. В аналізованому періоді ми можемо спостерігати доволі широкий діапазон значень загального рівня оподаткування в межах 15,46–21,14% від валового внутрішнього продукту. Відповідно середнє значення наведеного показника за період 2007–2016 рр. становить 18,30%, у 2007–2011 рр. – 17,16%, у 2012–2016 рр. – 19,44%. Звертає увагу той факт, що в другій п'ятирічці даного періоду рівень оподаткування є вищим на 2,28 в. п., причому різке його збільшення зафіксовано в 2011 р. Зазначене, ймовірно, зумовлено прийняттям Податкового кодексу України, який містить низку новацій щодо зниження кількості податкових пільг, протидії використанню деякими платниками «податкових ям», віднесення рентної плати до податкових надходжень та низки інших [7].

За допомогою економетричних методів аналізу знайдено кореляційно-регресійне рівняння, яке визначає взаємозв'язок між показниками питомої ваги податкових надходжень до державного бюджету у валовому внутрішньому продукті та динамікою реального валового внутрішнього продукту за період 2007–2016 рр. Можна зробити висновок, що за наведений період за зміни питомої ваги податкових надходжень у валовому внутріш-

ньому продукті на 1 в. п. реальний валовий внутрішній продукт змінюється на 0,124 в. п. у протилежному напрямі. Зазначене свідчить про потребу певного зниження рівня оподаткування в національній економіці, що можна реалізувати за рахунок поступового скорочення видаткової частини бюджету та проведення її структурної оптимізації.

Висновки з цього дослідження. Фінансова політика, зокрема бюджетна, у сфері доходної частини бюджету має бути спрямованою на підвищення фіскальної результативності податків, проведення гармонізації податкового регулювання згідно з міжнародними стандартами. Показник питомої ваги доходів державного бюджету у валовому внутрішньому продукті за період 2007–2016 рр. становив 23,66%. Податкові надходження становлять 76,22% від обсягу доходної частини бюджету. З огляду на зазначене, пріоритетом податкової політики залишається підвищення якості податкового адміністрування та митного регулювання зовнішньоекономічної діяльності. Актуальним є спрощення податкової звітності, зменшення кількості часових витрат платників податків на її заповнення, розбудова електронних сервісів, удосконалення моделі державного податкового ризик-менеджменту. Для підтримки інвестиційно-інноваційної активності вітчизняних підприємств доцільним є перехід до оподаткування розподіленого прибутку і використання підвищеного коефіцієнту амортизації основних фондів під час реалізації інвестиційних проектів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Василик О.Д. Бюджетна система України : [підручник] / О.Д. Василик, К.В. Павлюк. – К. : Центр навчальної літератури, 2004. – 544 с.
2. Фінанси : [підручник] / За наук. ред. В.М. Федосова, С.І. Юрія. – К. : Центр учбов. літератури ; Тернопіль : Економічна думка, 2012. – 611 с.
3. Бюджетний кодекс України від 8 липня 2010 р. № 2456-VI, зі змінами і доповненнями [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>.
4. Чугунов І. Бюджетна політика як складова соціально-економічного розвитку країни / І. Чугунов, А. Марковський // Вісник КНТЕУ. – 2010. – № 5. – С. 5–15.
5. Бюджетний щоденник на 2016 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://feao.org.ua/wp-content/uploads>.
6. European Commission “Taxation trends in the European Union – Data for the EU Member States, Iceland and Norway” Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2016. – 308 p. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://epp.eurostat.ec.europa.eu>.
7. Податковий кодекс України від 02.12.2010 № 2755-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/rada/show/2755-17>.